

саноат зонасининг бой хомашё ва меҳнат ресурсларидан самарали фойдаланишлари, ҳудуднинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишида олиб борилаётган ислохотлар самарасини

янада ошириши, туманнинг ҳар томонлама ва жадал ривожланиши учун шарт-шароитлар яратишда ўзларининг муносиб ҳиссаларини қўшади.

Адабиётлар

1. Мирзиёев Ш. "Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик-ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак". -Тошкент: "Ўзбекистон" -2017.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисидаги" фармони "Халқ сўзи" газетаси 2017 йил 8 февраль сони.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Эркин иқтисодий зоналар фаолиятини фаоллаштириш ва кенгайтиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисидаги" фармони "Халқ сўзи" газетаси 2016 йил 27 октябрь сони.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Қорақалпоғистон Республикаси Мўйнок туманини 2017-2018 йилларда иқтисодий ривожлантириш ва бандликни таъминлашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида"ги ПҚ-2803-сонли қарори. 2017 йил 28 февраль.

РЕЗЮМЕ

Мақолада мамлакатимиз ҳудудларини давлат дастурлари асосида ривожлантириш истикболларидан келиб чиқиб, ҳудудларда ўқувчиларни касб-хунарга мақсадли йўналтириш механизмлари таҳлиллар асосида ёритилган.

РЕЗЮМЕ

В статье освещаются механизмы профессиональной ориентации учащихся в регионах, исходя из условий их перспективного развития на основе государственной программы регионального развития страны.

SUMMARY

The article deals with the mechanism of professional orientation of learners in regions, according to conditions of their perspective development on the basis of state programme of the regional development of the country.

ДЕНЕ ТӘРБИЯСЫНДА БАСКЕТБОЛ – СПОРТ ОЙЫНЫНЫҢ ТӘЛИМ - ТӘРБИЯЛЫҚ ӘХМІЙЕТИ

Р.Хайдаров – ассистент оқытушы

Әжсинияз атындағы Нөкіс мәмлкетлик педагогикалық институты

Таянч сўзлар: баскетбол, инсон организми, жисмоний тарбия, соғлиқ, гигиена, баскетбол матчлари, баскетбол секциялари, баскетбол машқлари, баскетбол федерацияси, тренер, тренировка.

Ключевые слова: баскетбол, тело, организм человека, физическое воспитание, здоровье, гигиена, баскетбольный матч, секции баскетбола, упражнения баскетбола, федерация баскетбола, тренер, тренировка.

Key words: basketball, body, organism of man, physical training, health, hygiene, basketball match, basketball sections, basketball trainings, basketball federation, trainee, training.

Баскетбол - спорт тури елимизде ең кең тарқалған ойындардың бири. Онда қарсылас пенен беллесиўде исленетуғын ҳарекетлер баслы өзгешеликке ийе. Баскетболдағы ҳар түрли қыймыл - ҳарекетлер нерв системасының бекемленуине, зат алмасуў процесинин, организмнің барлық системалық жұмысларының жақсыланыуына жәрдем береді. Баскетбол инсанның турли категориялары, әсиресе, ақыл мийнети менен шуғылланытуғын адамлар ушын актив дем алыс куралы болып есапланады.

Өзбекстан Республикасының Биринши Президенти И.А.Каримов өз мийнетинде: «Дене тәрбиясы хэм спорт пенен турақлы шуғылланыў халқымыз, ең дәслеп, жас әуладларымыздың денсаулығын бекемлеўде белгили орын тутыуын инабатқа алып, бул тараўға айрықша итибар қаратылмақта. Бүгинги күнде Өзбекстанда 2 миллионға жақын перзентлеримиз спорттың 30 дан артық тури менен турақлы шуғылланып атыр» [1:238] -деп айрықша атап өтеді. Әлбетте, бул спорт түрлеринин ишинде баскетбол да белгили физикалық тәлим – тәрбиялық әхмийетке ийе.

Баскетбол саламатландырыушы – гигиеналық хызметі менен бирге, үгіт-насият, тәрбиялық әхмийетке де ийе. Себеби, ойын тамашагөйлерде қызығыушылық оятады хэм олардың да спортшылар сыяқлы шаққан, шыдамлы болыуға умтылдырады. Баскетбол менен шуғылланыў жигерлилик, өзіне исеним, жәмәттилик, дослық сезимлеринин қәлиплесиуине тәсир етеді. Бирақ, тәрбиялаудың нәтижелилиги ең дәслеп педагогикалық процессте физикалық тәрбия хэм әдеп-иқрамлылықты тәрбиялаудың бир-бири менен қандай дәрежеде, өз ара мақсетке муўапық байланыста алып барылуынан гәрезли болады.

«Физикалық жақтан жақсы шыныққан жас спортшы, мектеп жасындағы балалар менен ислесиўге ҳар түрли жарыслар шөлкемлестириў, баскетбол ойындарын алып барыў жас өспиримди әдеп – иқрамдылыққа тәрбиялаудың күшли куралы бола алады. Жас өспиримлерди физикалық жақтан тәрбиялауды әмелге асырғанда, олардың физикалық тәрбиясының бир қатар айырмашылықларын есапқа алыў керек. Жас өспиримлерди дене тәрбиясына тәрбиялаудың мақсети менен таза спорт табысларын колға киргизиў ғана емес, ал соның менен қатар тәлим - тәрбия беріў мәселесине итибар беріў керек. Усы мақсетте бул дәуирдеги дене тәрбиясын беріудің баслы бағдары жас әуладтың күнделикли спорт түрлері менен шуғылланыуына қызығыушылығын арттырып, сап денели, дени сау болып өсиуине бел байлаў керек» [2:100-101].

Бир қатар педагоглар спорт ойындарының тәлим-тәрбиялық әхмийети ҳаққында төмендегише пикирлерди билдиреди: «Оқытушы оқыушылардың сабаққа болған қызығыуын асыруда онда үлкен актёрлық шеберлик хэм өз тарауынын устасы екенлиги үлкен әхмийетке ийе. Әсиресе, дене тәрбиясы оқытушыларының қасилик шеберлиги, оқыушылардың дене тәрбиясы сабақларына қызығыушылығын қәлиплестириўде айрықша итибарға ылайық» [3:109-110].

Баскетбол спорт тури де физикалық тәрбияның куралы сыпатында физикалық тәрбия ҳарекетинин түрли тармақларында кеңнен қолланылуў мүмкиншилигине ийе. Халық билимлендириуи системасында баскетбол мектепке шекемги тәрбия орын-

лары, улыўма орта билим беріў мектеплери, колледжлер, лицейлер хэм жоқары оқыў орынларында физикалық тәрбия бағдарламаларына киргизилген. Мектепке шекемги хэм киши мектеп жасындағы балалар ушын ҳарекетли ойындар хэм мини-баскетбол тури кең қолланылады. Оқыушылар орта хэм жоқары мектеп жасында сабақларда, баскетбол секцияларында, балалар хэм өспиримлер спорт мектептеринде баскетбол менен шуғылланады. Жоқары оқыў орынларында баскетбол академиялық хэм факультатив сабақларда алып барылады. Физикалық тәрбия ҳарекетинин анаў ямаса мынаў звеносының ўазыйпаларына қарай, сабақлардың тийкарғы мазмуны, бағдары хэм методикасы өзіне тән өзгешеликлерге ийе. Баскетболға орта мектептер хэм жоқары оқыў орынлары ушын физикалық тәрбия бағдарламаларында айрықша саат ажыратылған. Бүгинги күнде республикамызда баскетбол секцияларында 0,5 млн. (500мың) этирапында балалар шуғылланбақта. Көп санлы тамашагөйлерге арналған спорт сарайларынан тысқары, баскетбол матчларын өткеріўге болатуғын бир неше мыңлап майданлар бар. Физикалық тәрбия, спорт хэм оның түрлерин халықтың өзлери жасайтуғын жерлеринде турмысқа ендириў, денсаулығын бекемлеў, физикалық қәбилетлерин асыруў, бос ўақыттан орынлы пайдаланыў, кеўили дем алысын шөлкемлестириў, мийнет өнімдарлығын, жәмийетлик активилигин асыруў сыяқлы әхмийетли социалық мәселелерди шешіуді мақсет етип қояды.

Ғалабалық физикалық тәрбияны аймақлық түрде шөлкемлестириў принципі бир қанша артықмашылық сыпатқа ийе. Бириншиден, шуғылланыў ушын узақ жерлерге барып келиў, ўақытты тежеў арқалы дем алыс хэм актив ҳарекет ўақытларын көбейтиўге мүмкиншилик жаратылады. Екиншиден, өсип қиятырған жас әуладты физикалық жақтан тәрбиялауда ата-аналар басшылығында шынығыулар өткеріў, жәмәтлик формада жарыслар шөлкемлестириў арқалы шаңарактың да ролин күшейтиўге имканият жаратылады. Атап айтқанда, тренер кадрларды таярлауда физикалық тәрбия институтларының хызметі айрықша. Миллий команда ушын резерв таярлау, халық аралық майданда баскетболшылардың табысларға ерисиуи, бул спорт түринин буннан былай да раўажланыуы тренерлердин нәтижелі педагогикалық хызметине байланысly. Тренер – әмелиятшылар өз билимлерин семинар хэм арнаўлы курсларда туралы түрде жетилистирип барады.

Республикамызда баскетбол спорт түрин раўажландыруў мәселелери менен Баскетбол федерациясы шуғылланады. Федерацияның тийкарғы ўазыйпалары халықты баскетбол менен системалы шуғылланыуға ғалаба түрде тартыў, биргеликте ислейге тәрбиялау. Федерация ойын қағыйдаларын, бағдарламаларды, жарыслар ҳаққында режелерди, қолланбаларды, методикалық усынысларды хэм басқа да ҳужжетлерди тастыйықлайды. Ол сайланды командалар ойыншылары курамын, тренерлерди, олардың ис режелерин ўйренеде, есабатларын қарап шығады. Баскетбол федерациясы тәрәпинен «Өзбекстан Республикасының спорт шебери», «Республикалық категориядағы судья», «Мийнети сиңген тренер» хэм басқа атақлар бериледи.

Баскетбол спорт түринде арнаўлы физикалық таярлық, баскетбол ушын тән болған қыймыл-ҳарекет сыпатларын раўаж-

ландырыў ўазыйпасы белгили салмакка ийе. Арнаўлы физикалық таярлықтың арнаўлы қурааллары болып, шұғылланыўшылардың физикалық қабилетин раўажландырыўда қолланылатуғын шынығыларды өз ишине алады. Физикалық таярлық, тийкарынан, физикалық сыпатларды, күшти, тезликти, шыдамлылықты хэм шаққанлықты раўажландырыўға қаратылған. Бұған қол хэм аяқ күши, олардың ҳарекетшеңлиги, қыймылдаў тезлиги хэм тезлениў, тез қыймылдап кейин бирден (кескин) тоқтап алыў, жийи-жийи хэм бийикке секире алыў, бақлаў қабилети, қыймыл ҳарекет реакциясының тезлиги, бағдарлана алыў, шаққанлық хэм майысқақлық сыяқлы физикалық сыпатларды киреди. Олар қурамалы координацияланған ҳарекетлерди өлестиреў хэм ойын усылларын анық орынлаў ушын оғада зәрүр. Физикалық қабилетлер бир тегис раўажланбайды, себеби тезлик қабилетлери 9-11 жасларда, ал күш қабилетлери 14-16 жасларда жақсы раўажланады. Улыўма шыдамлылықтың раўажланыўы 6-7 жасларда басланады, ал кейин ала организмнің аэробикалық мүкиншиликлери қарай раўажланады.

Баскетбол шынығыларын орынлаў барысында физикалық сыпатлардан ҳәр бир ҳарекет күш салыўды, шыдамды, шаққанлықты талап етеди. Усы көз қарастан қабилетлерди раўажландырыў хэм усы сыпатларды комплексли жүзеге шығарыўда ең нәтийжели қураал-ҳарекетли ойындар хэм таярлық ойындары болып есапланады. Шұғылланыўшылардан тек бир ғана сыпатты яки белгили бир сыпатларды бирлестиреў жүзеге шығарыўды талап ететуғын шынығылар да бар: мәселен, қысқа аралыққа жуўырыў-тезлик, секириў-күш пенен тезликти, ал секирип ылақтырыў - күш, тезлик хэм шаққанлықты талап етеди. Қайсы сыпатты раўажландырыў зәрүрлигине қарай тренер шұғылланыўшының организмине тәсир етиў характерине сәйкес шынығыларға бағдарлайды.

Баскетбол бойынша ҳәр бир тренер өз командасының көбирек күш салыўға, дыққатын жәмлеўге хэм жеңип шығуға умтылдырады. Усы «көбирек» ҳақыйқый чемпионлардың ажыралып туратуғын белгиси болып, ол узақ ўақыт, көп күш салып шұғылланыў арқалы ғана ерисиледи. Бундай тренировканың тийкары – маўсим алдынан өткерилетуғын тренировка бағдарламасы. Тренировка ушын бәхәр, гүз хэм жаз маўсимлерин

таңлаған командалар өзлерин жарысларда еркин сезеди. Көбирек, жарыслар дәўири ойындар менен жүдә бай болады, сонлықтан ойын тийкарларын жетилистириў хэм физикалық арсеналды бекемлеў ушын жетерли ўақыт қалмайды. Гүзги тренировкалар қағыйдалар менен шекленип, бирак бәхәрги хэм жазгы тренировкалар айрықша қоллап-қуўатлаўды талап етеди.

Маўсимсиз таярлық ойыншылардың узақ ўақыт хэм жедел күш салыў зәрүрлигине, исенимине тийкарланады. Маўсим барысында характерли болған қәте-кемшиликлер азаяды, булық еттеги сезилетуғын ауырыўлар жоғалады. Команданың руўы бөлент болады, себеби ойыншыларда өзін тренерге көрсетиў шеберлиги ушын қолайлы имканият жаратылады. Режедеги ўазыйпалар, тосыннан қойылған ўазыйпаларға қарағанда көбирек жақсы нәтийже береді. Ҳәр бир тренер әмелий сабақларды шөлкемлестиреў бойынша өз идеяларына ийе болса да, бир қатар режелерди есапка алмайды.

Биринши календарлық матчқа ҳәр бир баскетболшы пүткил матчты жоқары тезликте өткеріў ушын зәрүр болған физикалық таярлықтың белгили дәрежесине жетискен болыўы керек. Баскетболшыларға пүткил ойын даўамында бирден тоқтап, секириў хэм жуўырыў ҳарекетлерин орынлаў ушын үлкен шыдам, нерв энергиясы, психологиялық таярлық зәрүр. Физикалық жақтан жақсы таярланған ойыншылар матчта онша зорықпайды, ал матч тамамланғаннан кейин күшин тез қайта тиклейди.

Тренерлер арасында кең тарқалған тренировканы өткеріў бойынша еки теория бар. Биринши теория бойынша, ҳәр бир ойыншы биринши тренировкаға толық физикалық жақтан таярқалында келиўи керек, екінши теория бойынша, физикалық таярлыққа арнаўлы таярлық, ойын тийкарларын жетилистириў хэм турақлы тренировка арқалы жетилесиди. Ойыншылар физикалық таярлықтың жоқары дәрежесине биринши календарлық матч даўамында ериседи.

Жуўмақлап айтқанда, баскетбол спорт түриндеги арнаўлы физикалық таярлық спорттағы жоқары нәтийжелерге ерисиў ушын физиологиялық тийкар болып есапланады. Арнаўлы таярлықтың бағдарлары толық белгиленген болса да, ол улыўма таярлық пенен тығыз байланыста әмелге асырылады.

Әдебиятлар

1. Каримов И.А. Она юртимиз бахту иқболи ва буюк келажаги йўлида хизмат қилиш –энг олий саодатдир. –Тошкент: «Ўзбекистон», 2015, 238-б.
2. Айтғиязова А., Якупов Р., Мадрахимов И. Жас өспиримлердің физикалық активлиги. // «Илим хэм жәмийет» 2010, 1-2-саны, 100-101-б.
3. Асқаров Ф., Рахматова Х. Болаларни жисмоний тарбия дарсларига кизиктиришда ўқитувчининг маҳорати. //«Халқ таълими» 2008, № 2, 109-110-б.

РЕЗЮМЕ

Мақолада спортнинг баскетбол тури ҳақида айтилган. Баскетболнинг физиологик, психологик хусусиятлари сўз этилган. Ушбу спорт турининг гигиеник, таълим ва тарбиявий аҳамияти ўрганилган. Ўзбекистондаги Баскетбол федерацияси хизматининг вазифалари таҳлил қилинган. Баскетбол машқларининг бажарилиши назарий жиҳатдан исботланган.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются виды баскетбола, физиологические и психологические особенности баскетбола, а также знание баскетбола в гигиене образования и воспитании. Обсуждается задачи федерации баскетбола в Узбекистане и роль баскетбольных упражнений с теоретической точки зрения.

SUMMARY

The article is devoted to the study of such kind of sport as basketball, its physiological and psychological peculiarities. The author also studies the the hygienic, educational and upbringing significance of this kind of sport. There have been analyzed the activity of Basketball Federation is Uzbekistan and doing basketball exercises from the theoretical point of view.

ФАНЛАРАРО ИНТЕГРАЦИЯ ОРҚАЛИ ТЕХНИКА ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА БЎЛАЖАК КАСБ ТАЪЛИМИ ЎҚИТУВЧИЛАРИ КАСБИЙ КОМПЕТЕНТЛИГИНИ ШАҚЛАНТИРИШ

Д.О.Химматалиев – педагогика фанлари номзоди
Тошкент ирригация ва мелиорация институти

Таянч сўзлар: малака, компетентлилик, техника таълими, фанлараро интеграция, касбий таълим, фанлар цикли.

Ключевые слова: квалификация, компетентность, техническое образование, междисциплинарная интеграция, профессиональное образование, цикл предметов.

Key words: qualification, competence, technical education, interdisciplinary integration, professional education, cycle of subjects.

Замонавий жамиятда у ёки бошқа мамлакатларнинг ривожланиш даражасини нафақат унинг техник имкониятлари ҳолатини, балки олий таълим муассасаларида тайёрланаётган мутахассислар касбий компетентлигини белгилайди.

Н.А.Муслимов ва К.Абдуллаевларнинг фикрича, *компетентлик* – олинган назарий билим, қўникма ва малакалар мажмуасини амалиётга мустақил ва ижодий қўллаш олиш даражаси, бу ҳам талабанинг амалиёт жараёнида ва олий таълимдан кейинги фаолиятида шаклланиб боради [4:27].

Замонавий меҳнат бозори, бугун таълим сифатига ошаётган талабаларни тақдим этиб, бўлажак касб таълими ўқитувчиларининг компетентлиги ва касбий тайёргарлиги, ўз навбатида олий таълим муассасалари, шу жумладан техник олий таълим муассасаларининг Касб таълими йўналиши битирувчилари ўртасида рақобат кучайишига олиб келади.

Агар мутахассиснинг дастлабки малакаси фақат иш ўринларига мувофиқлиги ва тор ахборотни эгаллашни

назарда тутса, муайян фаолиятда зарур, ва талабалар ўқиши стандарт билим, қўникма ва малакаларга жамланади, “компетентлик” аввало фарқланади, нафақат умумий турдаги, балки, хусусан кенг соҳада билимларни ўзлаштиришни таклиф қилади, ўз қўникмаларини муваффақиятли амалга оширишда тайёргарлиги ва қобилиятлиги, ўзининг фаолияти самарадорлиги ва сифатини яхшилашни назарда тутади.

Бундай ғояларни амалга ошириш – кенг камровли тайёргарлик, замонавий кишилар шахсини мутахассиси сифатида шакллантириш ва ривожлантириш, ўз ишининг профессионал (мутахассис)лари ва жамият ҳамда жамоа аъзоси сифатида, қайсики касбий компетентлик алоқалари ва таълим мазмунига қаратилган фақат компетент ёндашув асосида ётади.

Кўпчилик тадқиқотчилар (А.В.Хуторский ва бошқалар) тайёрлашга олдиндан белгиланган талабаларга мувофиқ самарали касбий фаолият учун зарур қўникмаларни ўзлаштириш сифатида компетентликини тан олади [1:55-61]. Касбий фаолият билан боғлиқ турли хил вазифаларни